

Magda Veselská

Židovské ústřední museum pro Moravsko-Slezsko v Mikulově

Židovské ústřední museum pro Moravsko-Slezsko v Mikulově (na Moravě)¹ má mezi židovskými a s nimi na širší bázi spřízněnými muzei v Československu v období mezi dvěma světovými válkami zvláštní postavení. Muzea vyrovnávající se s existencí židovské menšiny a s její přítomností v Československu mají v takto vymezeném období různé podoby. Sbírky či jako muzejní spolky profilované instituce mající oporu v židovské komunitě samotné pak mají rozdílná východiska či geograficky různorodě vymezená působišť.² Na jedné straně se tak v židovském prostředí setkáváme s muzei působícími na lokální úrovni a dokumentujícími mikrohistorii jedné komunity, na straně druhé pak od začátku 20. století vznikají židovská muzea se zemskou působností, usilující o dokumentaci života komunity na pozadí společnosti většinové. V roce 1906 je založeno židovské muzeum v Praze, které se ve svém sbírkotvorném programu soustředí na zobrazení života židů v Čechách a zejména v Praze včetně všech jeho specifik. V roce 1928 následuje židovské muzeum v Prešově zaměřené na dokumentaci židů na Slovensku, zejména v jeho východní a střední části.

Zmiňované instituce však mají, vedle různé doby a v důsledku toho i motivace vzniku, rozdílná i východiska ideová. V jejich činnosti se totiž projevují i specifika židovských komunit žijících na území jednotlivých historických zemí (Čechy, Morava, Slezsko, území dnešního Slovenska). V případě Moravy lze zmínit např. významné postavení zemského rabína v rámci židovské samosprávy (zemský rabín navíc poměrně dlouhou dobu sídlil v Mikulově), zákaz usídlení židů v královských městech s výjimkou Kyjova, s tím související usídlování židů v menších městech, uzavřenost a jistá autonomie židovských komunit, z toho vyplývající existence samostatných politických a náboženských židovských obcí. Svou roli sehrává také silnější zasažení mesiášským hnutím Šabataje Cvi, příchod uprchlíků z Polska, Haliče a Vídně v průběhu 17. století a obchodní kontakty s Maďarskem³, na počátku 20. století pak rozdílná reakce na asimilační proudy a v důsledku toho i na sionismus.⁴

Všechny tyto aspekty se – jak již bylo uvedeno – projevily nejen na okolnostech a časovém horizontu vzniku jednotlivých židovských „zemských“ muzeí, ale měly dopad i na jejich praktickou činnost a zejména na charakter shromážděných sbírek. Specifika jednotlivých muzejních institucí pak nejlépe vyniknou v jejich vzájemném porovnání.

Ačkoliv bylo Židovské ústřední museum pro Moravsko-Slezsko v Mikulově pro veřejnost slavnostně otevřeno až v roce 1936, byly snahy o jeho založení a vybudování daleko starší. Prvotní úvahy se odehrávaly již ve dvacátých letech 20. století na úrovni mikulovské židovské náboženské obce a s ní propojeného pohřebního bratrstva. V tomto ohledu Mikulov připomíná podobně motivované a rovněž lokálně zaměřené snahy mladoboleslavské židovské obce na sklonku 19. století. Ta chtěla ve zvláštním vyčleněném prostoru, v němž byly shromážděny nepoužívané liturgické předměty, dokumentovat slavnou a bohatou historii vlastní komunity.

Ve stati o Mikulovu v zásadním kompendiu editora Hugo Golda je pro obdobně zaměřenou, statickou a v zásadě pasivně shromážděnou mikulovskou sbírku doslova použit výraz „Schatzkammer“ – pokladnice.⁵ Sbíрка byla v té době umístěna v budově židovské radnice, kde byly dle slov pozdějšího významného činitele muzejního spolku, Alfreda Engela, předměty „odborně uschovány“.⁶ Motivací byla v tomto okamžiku nejen skutečně slavná a bohatá historie židovského Mikulova coby společenského centra, sídla zemského rabinátu a působišť řady významných rabínů a učenců, ale také dochovanost a intaktnost židovských stavebních památek zdejšího ghetta.

Již v počátcích mikulovských muzejních aktivit na začátku dvacátých let minulého století se výrazně angažovala zdejší významná a bohatá rodina Teltscherů (zejména bratři Eugen a Richard), která myšlenku zřízení podobné instituce podporovala jak ideově –

díky funkcím, které zastávala ve správě židovské komunity – tak finančně. Vybudování židovského muzea však ve stejné době podpořila i organizace sdružující všech 50 existujících moravských židovských obcí – Landesverband der israelitischen Kultusgemeinden in Mähren / Zemský svaz židovských náboženských obcí na Moravě, a proto byly úvahy o zřízení a působnosti muzea přeneseny z lokální na zemskou úroveň. V roce 1931 pak ze shromážděných finančních prostředků zakoupila mikulovská židovská obec dům Skutetzkych v ulici Emila Schweinburga 28 a v roce 1934 se rozhodla poskytnout jej bezúplatně pro muzejní účely. Veškeré aktivity v tomto směru se však i nadále odehrávaly pod hlavičkou Židovské náboženské obce v Mikulově (resp. k tomu účelu zřízené muzejní komise) a s ní úzce propojeného mikulovského pohřebního bratrstva.⁸ Teprve 27. října 1935 se – po schválení stanov ze strany Zemského úřadu v Brně⁹ a ukončení terminologické diskuse ohledně „zemského“ či „ústředního“ zaměření muzea¹⁰ – konala ustavující valná hromada samostatného muzejního spolku. Po provedení adaptačních prací brněnským architektem Zoltánem Egri bylo 24. května 1936 Židovské ústřední museum pro Moravsko-Slezsko v Mikulově po pečlivých přípravách slavnostně otevřeno veřejnosti.¹¹

Mikulovské sběratelské aktivity však nebyly na Moravě ojedinělé. Svou vlastní sbírku judaik, hebraik a archiválií budovala i brněnská lóže židovské filantropické společnosti B'nai Brit 'h „Moravia“¹² a od ní vyšel další impuls ke zřízení moravského židovského muzea – ovšem se sídlem v Brně, které aspirovalo na nové, dynamické a ambiciózní centrum moravského židovstva. Jakkoliv byla židovská komunita v Mikulově malá (poslední dostupný údaj ze dvacátých let 20. století pochází z roku 1921 a uvádí 802 osob oproti 3 520 osobám v roce 1836),¹³ přidal se v její prospěch na miskú vah v temperamentní diskusi o umístění židovského muzea i nesporný genius loci – tj. již zmiňovaná zachovalost židovského ghetta včetně několika objektů sloužících k liturgickým účelům.¹⁴

Reakcí na rostoucí obecný zájem o židovství a zároveň sebereflexí vlastní historie byla i výstava judaik, kterou ve druhé polovině května 1934 uspořádal v Olomouci po záštitou tamní pobočky židovské ženské organizace WIZO rabín dr. Berthold Oppenheim. Příprava výstavy byla velmi rychlá – dr. Oppenheim během několika dnů zajistil zapůjčení části mikulovské kolekce, kterou doplnil zápůjčkami jednotlivých předmětů od soukromých osob a několika dalších židovských obcí (např. Tovačov, Třešť). Přibližně dva týdny trvající výstava vzbudila v Olomouci živý ohlas a o její prohlídku s erudovaným průvodcem v osobě dr. Oppenheima byl velký zájem. Mezi doprovodné programy byla zařazena i propagační přednáška dr. Teltschera o mikulovském muzeu, která měla sloužit především k navázání kontaktu se soukromými sběrateli judaik. O ty mělo mikulovské židovské muzeum in spe – s ohledem na rozvoj své sbírky – velký zájem.¹⁵

Výše zmíněná diskuse mezi Brnem a Mikulovem týkající se sídla budoucího židovského muzea (resp. její výsledek) naštěstí neměla vliv na podporu muzejních aktivit ze strany jednotlivých moravských lóží společnosti B'nai B'rith. Lóže „Moravia“ nakonec svou sbírku mikulovskému muzeu přenechala.¹⁶ Zájem na vybudování židovského muzea byl vnímán jako obecně platný a právě v úzké spolupráci muzejních činovníků s lóžemi této filantropické společnosti spočívá první z výrazných odlišností práce mikulovského a pražského židovského muzea. Richard Teltscher byl sice členem lóže vídeňské, udržoval však čilé kontakty i s lóžemi brněnskými, olomouckou, prostějovskou a ostravskou. Na jeho popud dokonce některé lóže odhlasovaly členství v mikulovském muzejním spolku pro své členy jako povinné. Tato téměř manifestační podpora měla samozřejmě i pozitivní dopad na získávání přírůstků do muzejní sbírky. Kontakt pražského muzea s českými lóžemi stejné společnosti se oproti tomu omezoval ponejvíce na přiznání finančního příspěvku, činnost spolku však byla navzdory aktivitě jeho představitelů obecně vnímána spíše jako soukromá. České lóže navíc – pokud je nám známo – samostatné muzejní či sběratelské aktivity nevyvíjely.

Rovněž principy budování muzejní sbírky byly v případě Mikulova i Prahy diametrálně odlišné. Svou roli však v tomto ohledu sehrála i doba, v níž se zmiňovaná muzea etablovala, resp. téměř třicetiletý rozdíl mezi okamžiky jejich vystoupení na veřejnost. Základem

pražské kolekce byl soubor předmětů získaných ze synagog asanovaných kolem roku 1906. Tento soubor se podařilo doplnit o další synagogální liturgické předměty jen v několika případech a svou roli v tomto ohledu jistě sehrál i způsob, jakým pražské muzeum své přírůstky získávalo. Převážná část předmětů totiž byla zakoupena (např. na zahraničních aukcích nebo od soukromých osob), další část tvořily dary různorodé kvality. Na systematické budování kolekce chyběly peníze. Sběrka proto byla rozšiřována zejména o finančně méně náročné drobnější předměty související spíše s domácími obřady (např. kořenky nebo chanukové svícny) a při jejím budování byl zohledněn i soukromý zájem a erudice zakladatele, hebraisty a historika Salomona Hugo Liebena, odrážející se v kolekci rukopisů a svitků.

Mikulovský spolek a jeho představitelé se – se znalostí situace v Praze – vydali zcela jinou cestou. Základ sbírky tvořily předměty z pokladnice mikulovské židovské obce a pohřebního bratrstva, které tyto instituce do muzea zapůjčily pod podmínkou, že jim budou na požádání kdykoliv vráceny zpět. Tento způsob získávání přírůstků byl výhodný pro obě strany – muzejní spolek se finančně nevyčerpával nakupováním předmětů a židovská obec mohla prezentovat své poklady v nyní už prestižní instituci se zemskou působností (tohoto statu se pražskému muzeu – jakkoliv tento úmysl deklarovalo ve svém sbírkotvorném programu – nepodařilo nikdy de facto dosáhnout). Osvědčený postup pak mikulovský spolek uplatnil i při jednání s dalšími židovskými náboženskými obcemi, které byly jeho hlavními partnery při budování sbírky judaik a hebraik reprezentující moravské a slezské židovstvo. Jen málokterá z obcí odmítla předměty do muzea zapůjčit. S ambicí zemského muzea se totiž mikulovský spolek obracel nejen na pomyslné kovářičky (tj. jednotlivé obce), ale přímo na kováře, a u nich žádal – mj. s doporučujícím dopisem od Památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně – o podporu svých myšlenek. Těmito kováři byly vedle již zmíněných lóží společnosti B´nai B´rith i zemské svazy židovských náboženských obcí na Moravě i ve Slezsku a další významné židovské organizace se zemskou působností (např. Mährisch-jüdischer Landesmassafond)¹⁷. Třetí cestou této někdy až urputně působící snahy o rozšíření muzejní sbírky, která na konci roku 1936 čítala přes 700 „muzeálních předmětů“,¹⁸ bylo využívání osobních kontaktů a různých známostí. Mikulovský spolek tak používal své finanční prostředky na budování muzejní sbírky jen výjimečně a uspořené finance mohl věnovat na rozšiřování muzea (např. na stavební adaptaci nových prostor) a rozvíjení dalších forem muzejní práce – mj. publikování výsledků vědecké a odborné činnosti jeho členů a sympatizantů.

V pozadí úsilí zhodnotit formou vědeckého zkoumání shromážděné předměty a jejich význam stál pravděpodobně Alfred Engel. Zatímco Richard Teltscher, čínorodý předseda muzejního spolku a organizačně schopný člověk zaměřený spíše na praktický chod muzea (tj. vyřizování korespondence, zajišťování převozu předmětů, získávání nových kontaktů, organizování návštěv a další podobné aktivity) vnímal muzeum jako takové zřejmě opravdu jako pomník nyní už spíše ustupující slávy moravské židovské komunity, tíhl brněnský gymnaziální profesor Alfred Engel se svým akademickým vzděláním humanitního směru spíše k písemným dokladům přítomnosti židů na území Moravy. Teltscher sám sbíral starožitnosti, ovšem lze-li soudit na základě několika zmínek v muzejní korespondenci, nebyla jeho sbírka v zásadě nijak profilovaná (judaika z ní ovšem poskytl mikulovskému muzeu).¹⁹ Do jaké míry dokázal sám posoudit kvalitu či hodnotu konkrétního předmětu nelze s jistotou říci; pro své soukromé akvizice měl vybudovanou síť poradců a starožitníků a nabízené předměty si často nechával posoudit odborníky. Jeho požadavky směřované na konkrétní židovské obce většinou vycházely ze znalosti jeho přátel či informací jiných zprostředkovatelů; často rovněž dal na názor Engela, který jakožto delegovaný odborník jezdil mapovat terén. Svou pozornost a zájem v rámci muzea Teltscher soustředil zejména na trojrozměrné liturgické předměty. Dveře do světa archivních dokumentů mu možná zůstaly uzavřeny i kvůli jazykovému handicapu – jeho znalosti hebrejštiny byly i navzdory několika cestám do Palestiny velmi omezené. Teltscher a Engel se sice shodovali v zájmu o sionismus, ale na rozdíl od nábožensky zaměřeného Engela byl Teltscherův přístup k náboženství vlažnější.

Alfred Engel oproti tomu od počátku intenzivně usiloval – vedle vytvoření reprezentativní muzejní sbírky – o vybudování archivu dokumentujícího historii moravského židovstva, který by se stal základnou pro vědeckou práci. Nelze říci, že by pro něj osobně bylo muzeum marginální záležitostí; při cestách po Moravě byl však jedním z jeho prvních dotazů při komunikaci s jednotlivými židovskými obcemi vždy dotaz na dochovanost archivu místní židovské obce a jeho staří. Základem archivní sbírky mikulovského muzea pak byl soubor archiválií z dietrichsteinského panského archivu, který se mikulovským podářilou zakoupit²⁰ a který průběžně doplňovali dalšími přírůstky. Tuto archivní sbírku pak Engel a řada dalších členů a příznivců spolku podrobovali vědeckému zkoumání. Nutno říci, že zájem o historii židovské komunity byl v té době velmi rozšířený (srovnej např. Ročenku Společnosti pro dějiny židů v Československé republice nebo rozsáhlá Goldova kompendia resp. široké řady jejich příspěvatelů).²¹ Jednalo se však již o postupně se profesionalizující zájem s oporou ve znalosti historie a práce s prameny. Mezi spolupracovníky muzea přitom nebyli jen představitelé moravského a slezského židovstva – naopak, velmi aktivní zejména co do shromažďování informací a předmětů se vztahem k významným osobám pocházejícím v Mikulova resp. Moravy byl Spolek mikulovských rodáků ve Vídni (Verein der Nikolsburger in Wien), který navázal kontakt např. se Sigmundem Freudem²² a dalšími osobnostmi. Ostatně vztahy Mikulova a Vídne byly již tradičně intenzivní a dobré.

Konkrétním výsledkem odborné práce v oblasti archivnictví a historie byl sborník, který muzejní spolek vydal u příležitosti otevření Židovského ústředního musea pro Moravsko-Slezsko v Mikulově na jaře 1936.²³ Kromě krátkého příspěvku Alfreda Engela, v němž rekapituluje události předcházející vzniku muzea²⁴, zde lze najít široké spektrum kratších či delších článků a studií z nejrůznějších oblastí. V tomto kontextu je zajímavý např. příspěvek ing. Stanislava Sochora, přednosta Památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně, který mj. zmiňuje význam mikulovského muzea a jeho aktivit z hlediska ochrany památek a památkové péče a dále konstatuje „novost“ přítomnosti židovských liturgických předmětů v kontextu umělecko-historickém a uměleckořemeslném. Pohled Sochora také dobře ilustruje aktivní snahu mikulovských o zapojení se do společenského života a o otevření se vůči většinové společnosti. To ostatně dokládá i pozvání ke slavnostnímu otevření muzea předané v intencích soudobých trendů představiteli mikulovského spolku brněnskému biskupovi²⁵, zemskému prezidentovi pro Moravu²⁶ a dalším osobnostem resp. institucím.

Několik příspěvků ve sborníku se dále věnuje židovským stavebním památkám v Mikulově (stavebně-historický rozbor Staré synagogy, náhrobky na židovském hřbitově) a převážná většina je zaměřena na rozbor konkrétních archivních dokumentů.

Zmíněný sborník byl projevem další odlišnosti mezi pražským a mikulovským muzeem, tj. snahy o profesionalizaci muzejní práce. V případě muzea pražského byla aktivita jednotlivých členů spolku – zejména s ohledem na dobu jeho vzniku – spíše nadšená a amatérská. Po splnění prvotního vytyčeného úkolu, tj. záchrany předmětů z asanovaných pražských synagog, se mezi členy spolku nenašel z nejrůznějších důvodů nikdo, kdo by usiloval o systematickou evidenci či odborné zpracování sbírky. Tato situace však odráží stav panující obecně v oblasti muzejní práce před 1. světovou válkou. Pražské muzeum tedy nikdy nevydalo katalog své sbírky či expozice, evidence předmětů – lze-li soudit z dochovaných pramenů – byla vedena velmi jednoduše a bylo s ní započato až s poměrně velkým časovým odstupem od zahájení vlastní činnosti spolku.

Představitelé mikulovského spolku již byli poučenější. Neaktivnějším a nejerudovějším byl v tomto směru Alfred Engel. Muzeum vnímal jako instituci vědeckou (na rozdíl od Prahy, kde chtěl Salomon Hugo Lieben primárně vytvořit obraz života židovské komunity v Čechách formou muzea a výhledové psaní historických syntéz s ním bezprostředně nespojoval), předpokládal, že shromážděnými předměty se budou zabývat odborníci. V poměrně krátké, o to však intenzivnější historii mikulovského muzea tak lze zaznamenat svého druhu vědecká symposia, kdy se přizvaní odborníci sešli, aby popsali a zhodnotili předměty ze sbírek muzea.²⁷ Poprvé se zde setkáváme se způsobem práce v tzv. komisích, který navrhl opět Alfred Engel, aby eliminoval jakékoliv individuální pochybení např. při

čtení nápisů, a který pak byl za 2. světové války s úspěchem použit – možná právě na Engelův návrh – v rámci dokumentace předmětů v Židovském ústředním muzeu v Praze. Odborníci byli na tato sympozia zvaní zejména z rabínských kruhů (např. rabín Kahan z Pohořelic, mikulovský rabín Willmann atd.) a většina z nich přispěla i do již zmiňovaného Goldova kompendia o Moravě. Charakteristickým příkladem je v tomto ohledu rabín Heinrich Flesch z Dolních Kounic, sám autor či editor několika publikací. Těžištěm pracovních setkání v Mikulově bylo zejména čtení nápisů (ať už na náhrobcích na mikulovském hřbitově či na liturgických předmětech), archiválií a rukopisů získaných do sbírek. Teltscher sám se těchto setkání účastnil zejména jako organizátor, do činnosti přizvaných odborníků nezasahoval. V případě potřeby vypomáhal svými kontakty, jichž měl jako sběratel starožitností nespočetně. Mistrovské značky a úřední puncy na stříbrných předmětech tak např. na jeho pozvání určoval vídeňský starožitník Ludwig Herzog.²⁸

Engelovým snem a cílem bylo vytvoření skutečně profesionálního katalogu všech muzejních předmětů na straně jedné²⁹ a vydání řady odborných publikací čerpajících z poznatků získaných právě zpracováním muzejních předmětů a archivních dokumentů na straně druhé. Pro dosažení prvního zmiňovaného cíle tak sice konzultoval optimální způsob evidence a katalogizace muzejních sbírek např. se Svazem československých muzeí³⁰, s mikulovským městským muzeem³¹ a dalšími oborovými organizacemi³², v konečném důsledku však byl úspěšný jen částečně. Druhý vytyčený cíl sice vyústil do řady dílčích drobnějších studií z pera členů i nečlenů mikulovského spolku, na skutečnou historickou syntézu nebo alespoň vytěžení pokladů shromážděných v archivu ani na sestavení katalogu muzejních sbírek mu však už s ohledem na politické změny nezbyl čas. Již zmiňovaný památník vydaný v roce 1936 je tak vedle řady novinových článků psaných s propagačním cílem jedinou publikací dokumentující činnost mikulovského židovského muzea.

Profesionalizace muzejní práce se projevovala i v dalších aspektech, z nichž jedním byl kontakt s jinými obdobnými institucemi a hledání inspirace. Mikulovské muzeum udržovalo opatrný kontakt s muzeem pražským, zcestovalý Teltscher je i několikrát navštívil. V pozadí jejich vzájemných styků je však z dochovaných dokumentů stále cítit určitá rivalita či možná komplex Moravy vůči Praze a snaha o vymezení se vůči svému předchůdci a jeho způsobu práce. Dlužno říci, že svou šanci danou odlišnými časovými, politickými i historickými okolnostmi mikulovské muzeum z velké části využilo. Teltscher podrobně studoval jak vlastní činnost pražského muzea prezentovanou nejmarkantněji v expozici zpřístupněné veřejnosti, ale také způsob získávání finančních prostředků, nakládání s nimi, způsob získávání akvizic atd. Z mnoha takto vygenerovaných zkušeností se – jak již bylo popsáno výše – poučil.

Na druhé straně je nutné zdůraznit, že právě muzeum pražské bylo místním průkopníkem myšlenky muzea v židovském prostředí a že právě jeho již téměř tři desetiletí trvající existence ulehčila Teltscherovi a Engelovi etablování podobné instituce na Moravě. Zkušenosti však Teltscher neshíral pouze v Praze. Byl v kontaktu s muzeem přešovským³³ a cílevědomě navazoval kontakty i s dalšími židovskými muzei v Evropě (např. Berlín, Frankfurt nad Mohanem). Za nadstandardní lze označit spolupráci se židovským muzeem vídeňským – ostatně podpora mikulovského muzea byla ve Vídni již tradičně velmi silná, ať už na základě osobních Teltscherových kontaktů či již zmíněné aktivity Spolku mikulovských rodáků ve Vídni – a se židovským muzeem ve Wroclawi. S jeho představitelem Felixem Perle Teltscher např. konzultoval instalaci předmětů v muzeu, aby dosáhl co největšího efektu u návštěvníků.³⁴ Čilé kontakty udržoval Teltscher i s Palestinou, kterou několikrát navštívil, a to jak s různými uměleckými institucemi (např. Bezalel), tak s muzei a soukromými sběrateli.

Co se týče návštěvnosti byl ovšem Mikulov oproti Praze v mírné nevýhodě. Praha byla již tradičním centrem turistického ruchu a návštěvníky do židovského muzea vodil např. Čedok. Mikulov byl oproti tomu – zejména po vybudování železničního spojení mezi Brnem a Vídni přes Břeclav – tak trochu na periferii, o to více se snažil přitáhnout do muzea organizované výpravy. S ohledem na výše uvedené informace proto nepřekvapí, že

se mikulovské muzeum stalo cílem výletů několika lóží společnosti B'nai B'rith, různých židovských spolků či ženské organizace WIZO, která měla pobočky v téměř všech existujících židovských obcích na Moravě. Jen na okraj lze zmínit, že předsedkyní mikulovské pobočky WIZO byla Vally Teltscherová.

Návštěvníkům byla v Mikulově obecně věnována systematická péče. Organizátoři hromadných návštěv byli žádáni o ohlášení termínu cesty do Mikulova s předstihem, aby bylo možné zajistit kompetentního průvodce. Nejčastěji sbírkami muzea a židovskými památkami provázeli mikulovští rabín dr. Willmann a kantor dr. Hellmann. Významné návštěvy pak doprovázel ještě Richard Teltscher. Hostům bylo rovněž nabízeno košer občerstvení v restauraci Schaffa. Návštěvy byly pečlivě evidovány ve velkoryse pojaté a v kůži vázané návštěvní knize, v níž je převážná většina zapsaných ohlasů pozitivních.³⁵

Mikulovské muzeum bylo veřejnosti otevřeno přibližně do poloviny května 1938. V přímé souvislosti se změnou politických poměrů v Rakousku a Československu, konkrétně zřejmě s mobilizací 21. května 1938 (i když v archivu se dochoval i účet na zasklení oken z konce května 1938)³⁶, a zároveň v době, kdy muzeum zvažovalo své rozšíření do tzv. Gutmannovy modlitebny, byly jeho sbírky urychleně převezeny do Brna.³⁷ V té době ovšem spolek již delší dobu vedl jednání s brněnskou židovskou náboženskou obcí o umístění vybudovaného archivu v prostorách brněnské obce.³⁸ K této aktivitě jej vedla zejména snaha ulehčit práci Alfredu Engelovi, který o archiv pečoval, a přitom žil a pracoval v Brně, a zároveň archiv zpřístupnit v centrálně položené lokalitě. Sbírkami i archivem se proto na konci května 1938 sešly v Brně, kam své sídlo o něco později přesunul i muzejní spolek. Zda byly znovu instalovány a zpřístupněny veřejnosti, nevíme. V roce 1942 byly začleněny do sbírek Židovského ústředního muzea v Praze, kde se o ně staral jejich bývalý kurátor, Alfred Engel. Zatímco Richardu Teltscherovi se podařilo válku přežít v emigraci v Palestině, zemřel Alfred Engel v koncentračním táboře Terezín.

Lze konstatovat, že mikulovské moravské židovské muzeum bylo ambiciózní a progresivní institucí, která již neopakovala chyby svých předchůdců a snažila se své aktivity sbírkotvorné, dokumentační a prezentační postavit na profesionální bázi. V jejím čele stály de facto dvě osoby – velkoobchodník vínem Richard Teltscher, spiritus agens celého spolku, který pomáhal jak svým administrativním zázemím, tak organizačními a diplomatickými schopnostmi, rozvětveným příbuzenstvem a bohatou sítí obchodních i společenských kontaktů, a gymnaziální profesor Alfred Engel, který v Teltscherovi našel ideálního spojence pro prosazení svých myšlenek na zřízení archivu moravského židovstva, zachycení jeho bohaté historie formou muzejní sbírky umístěné v expozici a její zhodnocení formou vědeckých publikací. Široce pojatý program muzea však zahrnoval kromě zmíněných bodů i památkovou péči a ochranu židovských památek a v mnohém předjímal i aktivity současného Židovského muzea v Praze. Velkorysá spolupráce např. s Památkovým úřadem v Brně na fotografické dokumentaci ohrožených památek a pokusy o pasportizaci židovských hřbitovů (nejdále přitom došla tato snaha v případě hřbitova mikulovského) naznačují, že program muzea byl komplexní a opět – je velká škoda, že s ohledem na okolnosti historické i politické nedošel svého naplnění. Mikulovským se však alespoň podařilo shromáždit vysoce kvalitní a reprezentativní kolekci převážně synagogálních liturgických předmětů, které byly tím nejlepším, co moravské a slezské židovské náboženské obce mohly poskytnout, a vytvořit tak plastický obraz bohužel již zanikající slávy kdysi kvetoucí a významné komunity.

S ohledem na komplikovanost válečných svozů do Židovského ústředního muzea v Praze z prostoru brněnského oberlandrátu je však náročné identifikovat sbírky mikulovského muzea v rámci sbírkového fondu ŽMP s absolutní jistotou. Tato problematika – stejně jako informace v archivním materiálu k mikulovskému muzeu týkající se situace v jednotlivých moravských židovských náboženských obcích v době těsně před 2. světovou válkou – by si zasloužila samostatnou a rozsáhlou studii. Z dosud identifikovaných předmětů je však jasné, že sbírka mikulovského muzea byla v mnoha ohledech jedinečná.

Řada předmětů v ní obsažených totiž dokumentuje moravskou produkci a dílny – ať už vyšivačskou dílnu Jehudy Lejba identifikovanou mj. s pomocí publikací Heinricha Flesche

či tzv. moravskou písařskou školu. S ohledem na to, že ze souborů liturgických předmětů v majetku jednotlivých židovských náboženských obcí byly pro muzeum vybírány větší, nejstarší či nejhodnotnější kusy, zvyšovala se kvalita mikulovské sbírky i touto cestou. Do jejího složení se rovněž promítl odlišný, aktivnější přístup moravských židů k vykupování zabavovaných předmětů z cenných kovů na počátku 19. století, v období napoleonských válek, a jiné okolnosti. Jako mikulovské specifikum lze rovněž označit větší a rovnoměrnější územní pokrytí vymezeného regionu (do sbírky přispěly téměř všechny židovské náboženské obce) a rovněž častější přesahy do prostoru tzv. Sudet (předměty z lokalit Osoblaha, Šumperk a další), které nejsou v případě pražského muzea příliš běžné.

Postavení sbírky bývalého mikulovského muzea v kontextu sbírkového fondu Židovského muzea v Praze je výjimečné – z Mikulova sem totiž přišly mimořádně kvalitní předměty (např. synagogální opona věnovaná v roce 1737 rodiči budoucího zemského rabína Geršona ben Moše Pulitze, fragment miniaturní iluminované knihy požehnání z 1. poloviny 18. století či fajánsový džbán pohřebního bratrstva s vyobrazením pohřebního průvodu z roku 1801) a v řadě případů i unikáty, které ve sbírkách ŽMP nemají obdobu (štit na Tóru zhotovený z jezdecké brašny rakouského důstojníka; tisk Ruach chajim vydaný v roce 1785 v Mikulově a popisující vymítání ducha z těla posedlého mladíka, místní událost z roku 1696, nebo zlacená miska na etrog olomouckého mistra Martina Rudolfa z doby kolem poloviny 17. století).

S ohledem na uvedené skutečnosti proto předpokládáme, že sbírka mikulovského muzea bude pracovníky Židovského muzea v Praze podrobně zpracována v nejbližší době.

Poznámky:

¹ Studie vznikla na základě informací čerpaných převážně z archivního materiálu vztahujícího se k činnosti Židovského ústředního muzea pro Moravsko-Slezsko v Mikulově, který je uložen ve fondu Židovská náboženská obec Mikulov v Archivu Židovského muzea v Praze; má spíše shrnující a kontextový charakter. Podrobný faktografický přehled jednotlivých událostí v historii muzea resp. muzejního spolku lze najít in: Arno Pařík: *Židovská muzea v ČSR do druhé světové války*. Závěrečná práce postgraduálního studia muzeologie, Brno 1988, s. 97–171; osudy mikulovského muzea se zabýval rovněž Falk Wiesemann: *Das Jüdische Zentralmuseum für Mähren-Schlesien in Nikolsburg*, in: *Wiener Jahrbuch für jüdische Geschichte, Kultur und Museumswesen*, Band 1, Jüdische Kultur in Museen und Ausstellungen bis 1938, 1994/1995, Wien 1995, s. 107–131.

² K typologii židovských a s nimi spřízněných muzeí srovnej Magda Veselská, *Jewish and Related Museums in Czechoslovakia in the First Republic*, in: *Judaica Bohemiae*, 40, 2005, s. 78–92.

³ Blíže ke specifickým moravského prostředí ve výzdobě liturgických předmětů srovnej např. Dana Veselská, *Poznámky k některým aspektům, ovlivňujícím výzdobu moravského synagogálního textilu*, in: *Folia Ethnographica*, 36–37, Supplementum ad Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales, 86–87, 2002–2003, s. 47–58.

⁴ K základním charakteristikám organizační struktury a dějin moravského židovstva srovnej např. Max Grünfeld, *Äusserer Verlauf der Geschichte der Juden in Mähren bis 1890*, in: Hugo Gold (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*, Brünn 1929, s. 8–22. Obecně k dějinám židovského osídlení Čech a Moravy např. Tomáš Pěkný, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 2001 a články ve vědecké ročence Židovského muzea v Praze *Judaica Bohemiae*.

⁵ Srovnej Mauritz Trapp, *Geschichte der Juden in Nikolsburg*, in: Hugo Gold (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*, Brünn 1929, s. 417–444, zde s. 440.

⁶ Srovnej Alfred Engel, *Jak museum vzniklo*, in: *Sefer ha-zikaron le-ptichat ha-muzeiton ha-jehudi be-kehila kduša N"š / Památník Židovského ústředního muzea pro Moravsko-Slezsko / Gedenkbuch im Auftrage des Kuratoriums herausgegeben von Prof. Dr. Alfred Engel*, Mikulov / Nikolsburg 1936, s. 5–7, zde s. 5.

⁷ Landesverband der israelitischen Kultusgemeinden in Mähren byl založen v roce 1918 jako první sdružení židovských obcí na území Československa, srovnej Alois Hilf, *Der Landesverband der israelitischen Kultusgemeinden in Mähren*, in: Hugo Gold (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*, Brünn 1929, s. 72–74.

⁸ Srovnej např. Auszug aus den Protokollen des Kultusausschusses der Israelitischen Kultusgemeinde in Nikolsburg, soweit sie sich auf die Schaffung eines Museums beziehen, Archiv Židovského muzea v Praze (dále jen AŽM), fond Židovská náboženská obec Mikulov (dále jen ŽNO Mikulov), sg 41603.

⁹ Srovnej dopis od Zemského úřadu v Brně pro proponenty spolku „Spolek židovské ústřední museum pro Moravsko-Slezsko“, německy „Jüdisches Zentral-Museum für Mähren-Schlesien“, 21. března 1935, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 41606.

- ¹⁰ Srovnej např. dopis od Karla Sonnenfelda pro Richarda Teltschera, 18. února 1935, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 41596.
- ¹¹ Srovnej např. Josef Kapp, Die Eröffnung des Jüdischen Zentralmuseums für Mähren-Schlesien in Nikolsburg, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 41587.
- ¹² Tato sbírka byla velmi různorodá – obsahovala liturgické předměty, kresby a grafiky, knihy, tisky, archiválie, fotografie a fotografické desky a další. Srovnej seznamy dle druhů předmětů, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 41601.
- ¹³ Srovnej Mauritz Trapp, Geschichte der Juden in Nikolsburg, in: Hugo Gold (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*, Brünn 1929, s. 417–444, zde s. 443.
- ¹⁴ Po požárech v letech 1924 a 1926 se kdysi „idylické“ (chápáno zřejmě jako romantické) ghetto změnilo na „pěkný, kultivovaný areál“, srovnej Mauritz Trapp, Geschichte der Juden in Nikolsburg, in: Hugo Gold (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*, Brünn 1929, s. 417–444, zde s. 440.
- ¹⁵ Srovnej např. dopis od Bertholda Oppenheima pro Richarda Teltschera, 28. května 1934, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 44478 a další vzájemnou korespondenci, tamtéž.
- ¹⁶ Srovnej např. Protokoll aufgenommen im Sekretariat der Loge Moravia B. B. am 13. Juni 1934, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 41601.
- ¹⁷ Srovnej Hugo Meißner, Der mährisch-jüdische Landesmassafond, in: Hugo Gold (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*, 1929, s. 67–72.
- ¹⁸ Srovnej dopis od Richarda Teltschera pro Emila Latzera, 15. prosince 1936, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 41609.
- ¹⁹ Srovnej např. dopis od Richarda Teltschera pro Rudolfa Gottloba, 20. července 1938, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 41594.
- ²⁰ Srovnej dopis od Richarda Teltschera pro Alfreda Engela, 23. července 1934, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 44772.
- ²¹ Hugo Gold (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*, Brünn 1929 a Hugo Gold (ed.), *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti I*, Brno/Praha 1934.
- ²² Srovnej např. dopis od Sigmunda Freuda pro Siegfrieda Fehla, 12. listopadu 1935, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 41595.
- ²³ *Sefer ha-zikaron le-ptichtat ha-muzeion ha-jehudi be-kehila kduša N“Š / Památník Židovského ústředního musea pro Moravsko-Slezsko / Gedenkbuch im Auftrage des Kuratoriums herausgegeben von Prof. Dr. Alfred Engel*, Mikulov/Nikolsburg 1936.
- ²⁴ Informace v české a německé části příspěvku – srovnej poznámka 6 – nejsou totožné.
- ²⁵ Srovnej např. dopis od Gustava Haase pro Richarda Teltschera, 27. března 1936, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 41605.
- ²⁶ Srovnej např. dopis od Richarda Teltschera pro Emila Latzera, 7. března 1936, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 41609.
- ²⁷ Srovnej např. dopis od Verein Jüdisches Zentralmuseum für Mähren-Schlesien in Nikolsburg pro L. Mosese, 15. června 1936, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 41588.
- ²⁸ Srovnej např. dopis od Richarda Teltschera pro Ludwiga Herzoga, 18. srpna 1937, ohledně pozvání do Mikulova na pracovní zasedání 22. srpna 1937, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 41594 a dopis od Richarda Teltschera pro účetního, Jakuba Fehla, s pokynem zaplatit Herzogovi cestovní výlohy a za stříbrnou mezuzu, 23. srpna 1937, tamtéž, ič 41302.
- ²⁹ Srovnej např. dopis od Alfreda Engela pro Maxmiliana Steifa, nedatováno, AŽM, fond Židovské ústřední museum pro Moravsko-Slezsko, ič 41596.
- ³⁰ Např. Návod pro inventarisaci a katalogisaci sbírek, Svaz československých museí a dopis od Svazu československých museí pro Židovské ústřední museum v Mikulově na Moravě ve věci inventarizačních pomůcek a subvencí, 23. července 1936, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 44901.
- ³¹ Srovnej např. dopisnici od Karla Jüttnera pro Richarda Teltschera s nákresem záhlaví evidenčního záznamu, 9. září 1937, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 41594.
- ³² Srovnej dopis od Verband der deutschen Museen für Heimatkunde in der tschechoslowakischen Republik pro Museumsverein in Nikolsburg, 29. září 1937, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 44901.
- ³³ Srovnej např. dopis od Verein Jüdisches Zentralmuseum für Mähren-Schlesien in Nikolsburg pro Jüdischer Museum-Verein Prešov, 21. října 1936 a dopis od Verein Jüdisches Zentralmuseum für Mähren-Schlesien in Nikolsburg pro Jüdischer Museums-Verein Prešov, 11. November 1936, AŽM, Židovské ústřední museum pro Moravsko-Slezsko, Mikulov, ič 41587.
- ³⁴ Srovnej např. dopis od Felixe Perle pro Richarda Teltschera (fragment), nedatováno, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 41596.
- ³⁵ Návštěvní kniha Židovského ústředního musea pro Moravsko-Slezsko v Mikulově, 1936–1938, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 3874.
- ³⁶ Účet z 31. 5. 1938, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 41599.
- ³⁷ V dopise od Union, Versicherungs-A.G. in Prag, Generalagentschaft in Brünn pro Verein Jüdisches Zentralmuseum für Mähren-Schlesien in Nikolsburg, 23. května 1938, oznamuje pojišťovna, že bere na vědomí oznámení o převezení muzejních sbírek do Brna, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 41611. V dopise od Verein Jüdisches Zentralmuseum für Mähren-Schlesien pro Israelitische Kultusgemeinde Brünn, 16. května 1938, se však hovoří pouze o záležitostech archivu a převozu sbírek resp. jeho nutnost zmiňován není, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 20147.
- ³⁸ Srovnej např. Bericht des Arbeitsausschusses des Vereines Jüdisches Zentralmuseum für Mähren-Schlesien in Nikolsburg, AŽM, fond ŽNO Mikulov, sg 44931.